

ROZDZIAŁ 4.

Geography is a flavour

Bolesław Domański

Streszczenie: Współczesną geografię społeczno-ekonomiczną cechuje pluralizm różnych orientacji (nurtów) metodologicznych, uznawanych za komplementarne sposoby badania i interpretowania rzeczywistości. Powszechnie akceptowany stał się pewien eklektyzm metodologiczny, to jest łączenie elementów różnych podejść. Szczególny potencjał niosą w sobie w mojej opinii podejścia relacyjne oraz ewolucyjne umożliwiające wyjaśnianie dynamiki przestrzennej organizacji zjawisk poprzez uchwycenie mechanizmów jej przemian lub trwałości na drodze analizy relacji różnych podmiotów działających w przestrzeni. Na tle innych nauk społecznych geografię wyróżnia szczególnie wrażliwość na kontekst przestrzenny oraz na skalę geograficzną. Umiejętność wiązania zjawisk i procesów społecznych, gospodarczych, politycznych i przyrodniczych w różnych układach przestrzennych pozwala geografii społeczno-ekonomicznej wnieść znaczący wkład w rozwiązywanie współczesnych problemów środowiskowych, społecznych i gospodarczych.

Wprowadzenie

Cechy i miejsce geografii społeczno-ekonomicznej w systemie nauk oraz jej relacje do innych dyscyplin oraz praktyki życia społeczno-gospodarczego są przedmiotem rozważań i dyskusji od wielu lat. Wyrazem tego są liczne konferencje oraz publikacje, zarówno zbiorowe jak i indywidualne w Polsce i na świecie, w których znajdziemy szeroką gamę podejść i poglądów. W tym kontekście podzielę się kilkoma własnymi refleksjami na temat tego, co wnosi dyscyplina nazywana w Polsce

geografią społeczno-ekonomiczną (geografią społeczno-ekonomiczną i gospodarką przestrzenną w oficjalnej klasyfikacji dyscyplin naukowych – zob. Stryjakiewicz, 2021), a w świecie anglosaskim geografią człowieka (*human geography*). Skupię swoją uwagę na trzech głównych zagadnieniach: po pierwsze znaczeniu różnych orientacji teoretyczno-metodologicznych i podejść badawczych na gruncie geografii społeczno-ekonomicznej, po drugie jej tożsamości w dobie interdyscyplinarności, a po trzecie relacji funkcji poznawczych i funkcji praktycznych geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej.

Różne podejścia badawcze

Geografia społeczno-ekonomiczna, podobnie zresztą jak inne nauki społeczne, funkcjonuje dzisiaj w warunkach pluralizmu metodologicznego, znajdującego wyraz we współistnieniu różnych orientacji teoretyczno-metodologicznych i podejść badawczych, w ramach których inaczej formułowane są problemy badawcze (stawiane są odmienne pytania), wykorzystuje się różne źródła danych i stosuje odmienne metody badań, a czasem opierają się one na innych podstawach filozoficznych.

Dyskutując o pluralizmie na gruncie geografii, nie sposób nie odwołać się do dziedzictwa Zbyszka Chojnickiego. Podkreślał on dobitnie, że geografię jako naukę empiryczną powinien cechować krytyczny realizm poznawczy (epistemologiczny), w odróżnieniu od relatywizmu reprezentowanego między innymi przez postmodernistyczny nacisk na wielość równoprawnych narracji, z których żadna nie może być uznana za bardziej trafną lub prawdziwą [Chojnicki, 2004, 2011]. Podzielam pogląd Z. Chojnickiego, że efektywną podstawę rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej stanowią jasne standardy metodologiczne, umożliwiające krytykę i dyskusję naukową, niezależnie od różnorodności podejść badawczych.

Orientacje filozoficzno-metodologiczne różniące się sposobami postępowania badawczego pojawiały się i zyskiwały na znaczeniu w geografii w różnym czasie, często na drodze krytyki i opozycji w stosunku do orientacji rozwiniętych wcześniej. Druga połowa poprzedniego stulecia była okresem zażartych sporów zwolenników poszczególnych orientacji, na przykład neopozytywistycznej, strukturalistycznej, humanistycznej czy neomarkistowskiej, ubiegających się o prymat w geografii społeczno-ekonomicznej, czemu towarzyszyło czasem negowanie przydatności innych ujęć. Po tym burzliwym okresie rywalizacji mamy obecnie raczej do czynienia z „pokojowym współistnieniem” różnych orientacji, uznawanych za komplementarne sposoby badania i interpretowania rzeczywistości. Co więcej, wydaje się, że dość powszechnie akceptowany stał się w geografii społeczno-ekonomicznej pewien eklektyzm metodologiczny, to jest łączenie elementów różnych podejść, w tym stosowanie zarówno metod ilościowych, jak i jakościowych. W tym kontekście zwrócić można uwagę na

kilka nurtów metodologicznych (podejść badawczych), określanych przez niektórych mianem paradygmatów, jakie zaznaczają się wyraźnie we współczesnym rozwoju dyscypliny na świecie [Sheppard, 2011; Hassink, Gong, 2017], w tym zwłaszcza w geografii ekonomicznej.

Charakterystyczną cechą współczesnej geografii społeczno-ekonomicznej jest przesunięcie zainteresowań z lokalizacji, miejsc, regionów, terytoriów, na relacje między nimi oraz między podmiotami działającymi w przestrzeni. Zmieniło się przy tym spojrzenie na miejsce. We wcześniejszych podejściach widziane było ono jako fragment przestrzeni geograficznej odróżniający się od innych miejsc lub punkt lokalizacji obiektów, a celem badań geograficznych było poznanie i wyjaśnienie przestrzennego zróżnicowania zjawisk. Dziś miejsce analizowane jest przede wszystkim jako węzeł w sieci powiązań lub przepływów ludzi, informacji i wiedzy, kapitału i dóbr materialnych. Uwaga skupiona jest na podmiotach i ich aktywności (działaniach) w przestrzeni, a w szczególności na relacjach w jakie one wchodzi. Często jest ujmowanie zjawisk w formie sieci powiązań, czego wyrazem może być koncepcja globalnych sieci produkcyjnych (*global production networks*). Obserwujemy również nawrót do ujęcia złożoności świata w kategoriach systemu. Interakcje między podmiotami zachodzą w różnych skalach przestrzennych. Istotnym pojęciem w tym kontekście jest zakorzenienie (*embeddedness*) działalności człowieka w układach lokalnych i regionalnych. Miejsca różnią się stopniem zakorzenienia firm poprzez powiązania z lokalną gospodarką, otoczeniem instytucjonalnym i społeczno-kulturowym, co wpływa na trwałość lokalizacji ich działalności. Zdolność do przyciągania i zatrzymania mobilnego kapitału, jak również kapitału ludzkiego, oddaje metaforyczne pojęcie lepkości miejsc, zaproponowane przez Ann Markusen (1996). Wyjaśnianie rozwoju różnych działalności w przestrzeni jest niemożliwe bez uwzględnienia wpływu kontekstu czasoprzestrzennego. Szczególne znacznie przypisuje się relacjom władzy, także nieformalnej. Wszystkie te elementy określone są mianem podejścia relacyjnego.

Wyraźnie silniejsze niż w przeszłości jest również w geografii społeczno-ekonomicznej zainteresowanie procesami. O ile głównym przedmiotem badań były wcześniej układy przestrzenne, dziś jest nim przede wszystkim dynamika przestrzennej organizacji zjawisk. Na plan pierwszy wybija się pytanie o trwałość (kontynuację) czy zmiany cech zjawisk i struktur przestrzennych oraz czynniki i mechanizmy owych zmian. Wiąże się z to z odejściem od neoklasycznej teorii równowagi w kierunku podejścia ewolucyjnego. Przywołuje się w tym kontekście pojęcie struktur długiego trwania Fernanda Braudela (1993). W badaniach rozwoju miast i regionów analizuje się mechanizmy zależności od ścieżki, rolę punktów zwrotnych i okien sposobności. Karierę robi dziś pojęcie rezyliencji (odporności, elastyczności), rozumianej jako zdolność systemu (struktury) do adaptacji i transformacji, zwłaszcza w okresach gwałtownych zmian (szoków). Szczególne znaczenie w wyjaśnianiu ewolucji każdego systemu ma poznanie mechanizmów (sposobów) jego rozwoju, to jest identyfikacja jego elementów składowych, aktywności różnych podmiotów oraz współzależności (relacji) między

nimi, które prowadzą do utrwalania lub przemian cech systemu. Warto zwrócić uwagę, że podejście ewolucyjne łączy postępowanie indukcyjne i hipotetyczno-dedukcyjne.

Cechą zarówno podejścia relacyjnego, jak i ewolucyjnego, jest akcentowanie roli działających w przestrzeni podmiotów (interesariuszy), które wchodzą we wzajemne relacje i mają swój udział w wywoływaniu przemian lub utrwalaniu ukształtowanych wcześniej cech i struktur. Istotną rolę odgrywają tu również różne instytucje formalne i nieformalne, w tym zasady, normy, regulacje prawne, których zasięg jest z natury przestrzennie ograniczony i które wpływają na funkcjonowanie i podtrzymywanie relacji społecznych i gospodarczych. W tym kontekście możemy mówić również o orientacji (podejściu) instytucjonalnym w geografii [Stryjakiewicz, 1999, 2007]. W geografii ekonomicznej obserwujemy także znacznie większe niż w przeszłości docenianie wpływu cech kulturowych i relacji społecznych na rozwój miast i regionów, określane czasem zwrotem kulturowym (*cultural turn*). W geografii społecznej przedmiotem zainteresowania były od dawna nierówności społeczne, dziś często w ujęciu wykluczenia społecznego i jego determinant, oraz wartości. Miejsce, jako nośnik znaczeń i wartości, jest centralnym obiektem badań w nurcie geografii humanistycznej. Wartościowanie zjawisk i procesów zachodzących w przestrzeni geograficznej stało się również dziś powszechne na gruncie geografii ekonomicznej i politycznej, nierzadko jako podstawa rekomendacji praktycznych zastosowań wyników badań geograficznych. Warto przypomnieć w tym miejscu geografę moralną (*moral geography*) Davida M. Smitha [2000], eksponującą aspekt etyczny analizowanych przez geografów problemów społecznych, gospodarczych i politycznych.

Tożsamość geografii społeczno-ekonomicznej

Geografia społeczno-ekonomiczna ma ścisłe związki z innymi dyscyplinami w dziedzinie nauk społecznych, w szczególności ekonomią i socjologią, a także z naukami przyrodniczymi, humanistycznymi oraz technicznymi. Zasygnalizowane wyżej podejścia, takie jak ewolucyjne i relacyjne, nawiązują do podobnych trendów na gruncie ekonomii i socjologii oraz sięgają do rozwijających się w nich podejść i koncepcji teoretycznych. Granice między dyscyplinami są umowne i zdefiniowane przez zmieniające się w czasie praktyki badawcze. Istotne jest w tym kontekście pytanie o współczesną tożsamość geografii społeczno-ekonomicznej w relacji do innych dyscyplin.

Jako cechę wyróżniającą geografę akcentuje się zazwyczaj jej szczególne zainteresowanie miejscem i przestrzenią. Sądzę, że można to ująć jako szczególną wrażliwość geografów na kontekst przestrzenny oraz na skalę geograficzną¹⁶.

¹⁶ Odzwierciedla to akcentowane często atrybuty odrębności geografii zarówno w ujęciu chorologicznym, jak i interakcjonistycznym [zob. Chojnicki, 1999; Stryjakiewicz, 2016].

Wrażliwość na kontekst przestrzenny oznacza dążenie do uchwycenia współzależności, jakie wynikają z lokalizacji zjawiska w tym a nie w innym miejscu, inaczej mówiąc, poznania relacji wiążących zdarzenia i obiekty z szeroko rozumianym otoczeniem (środowiskiem) przestrzennym i czasowym w jakim są one usytuowane. Wyjaśnianie zjawisk i procesów wymaga powiązania cech społeczno-kulturowych, gospodarczych, politycznych i przyrodniczych oraz ich zmian w sposób uwzględniający zarówno kontekst, jak i specyfikę zjawisk i miejsc. Mamy do czynienia z różnymi mechanizmami oddziaływania jednych zjawisk na drugie, na przykład efektem sąsiedztwa, wpływem kontaktów interpersonalnych, dyfuzją zaraźliwych zjawisk kulturowych i innowacji, generowaniem i rozprzestrzenianiem się efektów mnożnikowych. Asheim [2020] określa geografę wprost jako „analizę kontekstualną”, a Rodríguez-Pose [2011, s. 352] pisze, że “for geographers [...] space is relative and variable and this makes context king”.

Oprócz tej, mówiąc obrazowo, „poziomej” zależności od kontekstu przestrzennego, charakterystyczne dla geografów jest ponadto analizowanie „pionowych” powiązań zjawisk w różnej skali geograficznej. Interakcje zjawisk i procesów zachodzą w różnych skalach geograficznych. Konieczne jest w tej sytuacji z jednej strony uwzględnianie odrębności uwarunkowań i mechanizmów kształtowania się zjawisk w poszczególnych skalach przestrzennych, a z drugiej dążenie do uchwycenia współzależności tego co dzieje się w mniejszej i większej skali geograficznej, czyli umiejętność powiązania zjawisk w różnych skalach. Procesy ogólne kształtują cechy konkretnych miejsc, ale równocześnie cechy miejsc i działania lokalne zmieniają powiązania zjawisk i przebieg procesów w szerszej skali geograficznej. „Lawina bieg od tego zmienia, po jakich toczy się kamieniach”, jak pisał Czesław Miłosz [1948, s. 8].

Ogólnie rzecz biorąc, spojrzenie na miejsce jako element szerszego systemu oraz węzeł w sieci powiązań prowadzi do skupienia uwagi na relacjach między różnymi zjawiskami i poszczególnymi miejscami oraz na procesach, które kształtują te miejsca oraz relacje obiektywne i subiektywne w różnej skali geograficznej, od lokalnej po globalną. W ten sposób geografia społeczno-ekonomiczna ma potencjał do wyjaśniania zarówno dlaczego zjawiska o pewnych cechach występują w tym, a nie w innym miejscu oraz jak i dlaczego są ze sobą powiązane (jak wpływają na siebie). Niezbędne jest do tego podejście uwzględniające aktywność wielu podmiotów (interesariuszy) w różnych skalach przestrzennych. W sferze metodycznej siłą geografii jest niewątpliwie rozwinięty warsztat umiejętności analizy przestrzennej, w tym geograficznych systemów informacji.

Na koniec warto podkreślić, że badania empiryczne w geografii społeczno-ekonomicznej powinny być silnie osadzone w koncepcjach teoretycznych a ich wyniki interpretowane w kategoriach teoretycznych. Jasne określenie podstaw teoretycznych jest szczególnie ważne w dobie współczesnego eklektyzmu metodologicznego, o którym była mowa wcześniej. Z punktu widzenia pozycji polskiej geografii ważne jest rozwijanie studiów syntetyzujących i teoretycznych obok dominujących studiów

cząstkowych, a także angażowanie się polskich geografów w istotne debaty teoretyczne toczące się w nauce światowej.

Funkcje poznawcze a funkcje praktyczne dyscypliny

Geografia rozwinęła się jako nowożytna dyscyplina naukowa w dziewiętnastym stuleciu w dużej mierze ze względu na zapotrzebowanie na wiedzę geograficzną ze strony państwa i gospodarki w wielu krajach europejskich. Rynkowe i społeczne zapotrzebowanie na wiedzę geograficzną we współczesnym świecie jest w mojej opinii nawet większe niż wówczas. Umiejętność wiązania różnych zjawisk i procesów w różnych skalach przestrzennych, do czego geografowie wydają się być dobrze przygotowani, pozwala im wnieść swój wkład w rozwiązywanie współczesnych problemów środowiskowych, społecznych i gospodarczych. Warunkiem społecznej użyteczności wiedzy geograficznej oraz jej praktycznego wykorzystania jest zdolność do wyjaśniania istotnych społecznie problemów, szczególnie poprzez umiejętność pokazania mechanizmów powiązania (współzależności) zjawisk, ich trafnej diagnozy i oceny, prognozowania oraz formułowania rekomendacji dla polityk publicznych na szczeblu krajowym, regionalnym i lokalnym.

Wyzwania współczesnego świata, takie jak postępująca cyfryzacja wielu sfer życia gospodarczego i społecznego, w tym rozwój tak zwanego Przemysłu 4.0 i sztucznej inteligencji, oraz ich wpływ na przestrzenną organizację sieci osadniczej i gospodarki, transformacja globalnych sieci produkcyjnych, relacje między rozwojem gospodarczym a jakością życia i wzrostem lub ograniczeniem wykluczenia społecznego w wymiarze regionalnym i lokalnym, adaptacja do zmian klimatu i wdrażanie polityk środowiskowych oraz kryzys demograficzny w wielu krajach europejskich, stanowią sfery, gdzie geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarka przestrzenna mogą mieć wiele do powiedzenia. Ograniczę się tu do krótkich refleksji na temat przykładów problematyki polityki rozwoju oraz polityki przestrzennej, w zakresie których reprezentanci dyscypliny wnoszą niebagatelny wkład.

Pojęcie rozwoju krajów, regionów czy miast przeszło w ostatnich dekadach daleko idące zmiany. W końcu ubiegłego stulecia rozpowszechniło się na bazie Raportu Brundtland pojęcie rozwoju zrównoważonego (*sustainable development*) jako idei korzystania z zasobów przyrody w sposób nie ograniczający możliwości zaspokojenia potrzeb przyszłych pokoleń, stając się synonimem zachowań prośrodowiskowych. Od tego czasu ewoluowało ono i dziś rozumiane jest znacznie szerzej jako dążenie do godzenia celów w trzech sferach: środowiskowej, społecznej i gospodarczej, czego dobitny wyraz znajdujemy między innymi w Agendzie na Rzecz Zrównoważonego Rozwoju 2030 ONZ. Naczelnym celem jest w tym ujęciu rozwój efektywny ekonomicznie, przynoszący szerokie korzyści społeczne, to jest wyrównujący szanse

i przeciwdziałający wykluczeniu społecznemu, a zarazem przyjazny dla środowiska przyrodniczego, między innymi poprzez ograniczenie szkodliwego wpływu produkcji i konsumpcji na stan środowiska i ochronę jego zasobów. Takie spojrzenie na rozwój ma charakter kompleksowy i opiera się na uznaniu współzależności zjawisk i procesów społecznych, gospodarczych i środowiskowych, a tym samym dostrzeżeniu niemożności osiągnięcia celów w każdej z tych sfer w oderwaniu od celów realizowanych w pozostałych dziedzinach. Dążenie do rozwoju zrównoważonego, akcentującego trzy współzależne wymiary rozwoju, stwarza wyjątkowe możliwości dla zaangażowania geografii społeczno-ekonomicznej w budowanie i realizację strategii rozwoju krajów, regionów oraz gmin, a zarazem wzmacniania czy odbudowy tradycyjnych więzi z geografą fizyczną.

Dziedzina, w której udział przedstawicieli dyscypliny jest od dawna niezwykle szeroki, jest problematyka zagospodarowania przestrzennego. Widoczne jest to w niezliczonej liczbie ekspertyz na rzecz tego zagospodarowania od skali lokalnej po krajową, udziale w opracowaniu koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, gminnych programów rewitalizacji, pracach Komitetu Przestrzennego Zagospodarowania Kraju PAN, itd. Nowy system planowania w Polsce jest kolejnym „oknem sposobności” dla reprezentantów geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej. Wiąże on ściślej politykę rozwoju i planowanie strategiczne z regulacyjnym planowaniem przestrzennym, między innymi poprzez wprowadzenie obligatoryjnych strategii rozwoju gmin oraz rozbudowanie ich wymiaru przestrzennego, w szczególności o model struktury funkcjonalno-przestrzennej. Stwarza to zapotrzebowanie na wiedzę i umiejętności, jakie zaoferować może geografia społeczno-ekonomiczna i gospodarką przestrzenna. Szczególnie istotna jest w tej sytuacji umiejętność diagnozowania potencjałów lokalnych poszczególnych obszarów jako podstawa formułowania trafnej strategii ich rozwoju.

Trzeba na koniec podkreślić, że głębokie zaangażowanie geografów społeczno-ekonomicznych w życie społeczno-gospodarcze i rozwiązywanie problemów praktycznych niesie ze sobą również pewne wyzwania i pułapki. Podstawę, tak jak w każdej działalności społecznej, stanowi hierarchia wartości i norm oraz związane z tym poczucie odpowiedzialności za skutki dokonywanych ocen i rekomendowanych działań. Zmierzyć się trzeba z przewyciężaniem pokusy paternalizmu ekspertów i zachowaniem otwartości na partycypację różnych interesariuszy, w szczególności grup o ograniczonym statusie społecznym i ekonomicznym. Istnieje niebezpieczeństwo instrumentalizacji badań naukowych i podważenia autorytetu badaczy w związku z ich uwikłaniem w spory polityczne lub interesy gospodarcze. Innym zagrożeniem jest zepchnięcie na dalszy plan i zaniedbanie syntetycznych badań podstawowych i rozwijania ujęć teoretycznych.

Refleksje końcowe

W mojej opinii geografia społeczno-ekonomiczna (geografia człowieka) jest dziś ukształtowaną i dojrzałą dyscypliną, którą cechują z jednej strony silne powiązania interdyscyplinarne z innymi naukami społecznymi, a także przyrodniczymi i częściowo technicznymi, a z drugiej wyraźna tożsamość wyrażająca się w szczególnej wrażliwości geografów na kontekst przestrzenny oraz na skalę geograficzną. Umiejętność wiązania zjawisk i procesów społecznych, gospodarczych, politycznych i przyrodniczych w różnych układach przestrzennych pozwala geografii społeczno-ekonomicznej wnieść znaczący wkład w rozwiązywanie współczesnych problemów środowiskowych, społecznych i gospodarczych. Moje doświadczenia działania w różnych interdyscyplinarnych sieciach naukowych i zespołach badawczych nastraja mnie optymistycznie co do roli geografii społeczno-ekonomicznej i gospodarki przestrzennej zarówno w rozwiązywaniu istotnych problemów poznawczych, jak i praktyki życia społeczno-gospodarczego.

Zakończę osobistą refleksję. Przyjechawszy do Poznania na Kongres Geografii Polskiej w czerwcu 2023 r. poszedłem z kolegą na śniadanie do Starbucksa przy Rondzie Kaponiera. Na ścianie nad stolikiem, gdzie usiedliśmy, widniał napis "Geography is a flavour". Ten cytat oddaje osobiste doświadczenie czym jest geografia dla wielu z nas zapewne trafniej niż wyrafinowane rozważania naukowe.

Literatura

- Asheim B. T., 2020, *Economic geography as regional contexts reconsidered*. „Norwegian Journal of Geography” nr 74(1): 25–34.
- Braudel F., 1993, *A history of civilizations*. Penguin Books: New York.
- Chojnicki Z., 1999, *O geografii*, [w:] Domański B., Widacki W. (red.), *Geografia polska u progu trzeciego tysiąclecia*. Instytut Geografii UJ, Kraków: 17–26.
- Chojnicki Z., 2004, *Podstawy filozoficzne geografii – jakiej filozofii potrzebuje geografia?* [w:] Chojnicki Z. (red.), *Geografia wobec problemów teraźniejszości i przyszłości*. Bogucki Wydawnictw Naukowe, Poznań: 191–207.
- Chojnicki Z., 2011, *Model empiryczno-naukowy geografii*, [w:] Kostrzewski A., Maik W., Brudnicki R. (red.), *Geografia wobec problemów współczesności. Funkcja poznawcze i praktyczne geografii*. Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Gospodarki, Bydgoszcz: 9–34.
- Hassink R., Gong H., 2017, *Sketching the contours of an integrative paradigm of economic geography*. Working Paper.
- Markusen A., 1996, *Sticky places in slippery space: a typology of industrial districts*. "Economic Geography" nr 72(3): 293–313.

- Miłosz C., 1948, *Traktat moralny*. „Twórczość” nr 4: 5–16.
- Rodríguez-Pose A., 2011, *Economists as geographers and geographers as something else: on the changing conception of distance in geography and economics*. „Journal of Economic Geography” nr 11(2): 347–356.
- Sheppard E., 2011, *Geographical political economy*. „Journal of Economic Geography” nr 11(2): 319–331.
- Smith D. M., 2000, *Moral geographies: Ethics in a world of difference*. Edinburgh University Press, Edinburgh.
- Stryjakiewicz T., 1999, *Adaptacja przestrzenna przemysłu w Polsce w warunkach transformacji*. Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań.
- Stryjakiewicz T., 2007, *Orientacja instytucjonalna w geografii ekonomicznej i jej znaczenie w analizie procesów transformacji struktur przestrzennych*, [w:] Lach J., Borowiec M., Rachwał T. (red.), *Procesy transformacji społeczno-ekonomicznych i przyrodniczych struktur przestrzennych*. Wydawnictwo Naukowe Akademii Pedagogicznej w Krakowie, Kraków: 107–118.
- Stryjakiewicz T., 2016, *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.)*, [w:] Suliborski A. (red.), *Stan, perspektywy i strategia rozwoju geografii społeczno-ekonomicznej w najbliższych latach (do 2030 r.) – dyskusja międzypokoleniowa*. Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, Łódź: 70–75.
- Stryjakiewicz T., 2021, *Emergence of socio-economic geography and spatial management as a scientific discipline in the new classification of science in Poland*. „Quaestiones Geographicae” nr 40(4): 7–14.